

of David Joris. Joris himself had been an infamous dissimulator in Basel and wrote prolifically against the kinds of confessionalism and theological conflict that Dathenus had spent his career pursuing (p. 123). While Gorter explores some interaction between Reformed preachers and Anabaptists, he does not pursue the degree to which the Netherlandic migrants came across such spiritualism, which was prevalent along the Lower Rhineland. In the end, some migrants returned home with a sharper Calvinism, others with an appreciation for collaboration and compromise. On the whole, Gorter's remarkable study is a model of archival research, careful analysis, and clear and persuasive argumentation. A concise English summary is helpful for non-Dutch readers. Highly recommended.

Gary K. Waite, University of New Brunswick

Cor Smit, *Strijden tegen armoede. Tweehonderd jaar Leidsche Maatschappij van Weldadigheid ter Voorkoming van Verval tot Armoede* (Leiden: Ginkgo, 2018). 132 p. ISBN 9789071256639.

DOI: 10.52024/tseg.12299

Wat gebeurt als deftige Leidse liberalen, allen fel voorstander van de nachtwakersstaat, zich vanaf 1817 bezig gaan houden met armoedebestrijding? Zij richten een Maatschappij van Weldadigheid op en besluiten allereerst om steun te onthouden aan mensen die 'te arm' zijn of 'niet voor armoede te behoeden'. Men wil namelijk alleen 'eerbare armen' helpen, evenals middenstanders en vakarbeiders die nog 'potentie' hebben. (p. 18, 64). Vervolgens ontplooiën ze een reeks van initiatieven, die alle doordrenkt zijn van deze kille, liberale wereldvisie. Zo organiseren ze financiële bijdragen aan onderwijs en opleiding, hoewel sommige bestuurders het afkeuren wanneer ouders hun kinderen opleiden 'voor een stand, waartoe zij zelve niet in staat waren hen te brengen' (p. 59). Ook richten ze een Informatie Bureau op om te controleren 'of iemand die om hulp vroeg daar wel recht op had' (p. 63). Als de regering in 1913 besluit om vanaf 1919 Ouderdomsrente uit te keren, besluiten ze direct te stoppen met het ondersteunen van ouden van dagen. Hoe de laatsten de tussenliggende zes jaar moeten overbruggen, is hun eigen zaak (p. 67).

Deze voorbeelden, alle opgetekend door de Leidse stadshistoricus Cor Smit, roepen vragen op: wat bezieldde deze liberalen, waarom be-

staat hun weldadigheidsstichting nog steeds en wat kan zo'n organisatie betekenen voor Leidenaren van vandaag? Deze vragen staan dan ook centraal in het werk van Smit, die de opdracht kreeg om de geschiedenis te schrijven van de Leidsche Maatschappij van Weldadigheid ter Voorkoming van Verval tot Armoede, die in 2018 haar tweede eeuwfeest vierde. Nauwgezet reconstrueert Smit hoe de organisatie zich telkens weer inzette om de 'juiste' armen te ondersteunen en de andere armen op afstand te houden, maar ook hoe de liberalen telkens weer probeerden om op basis van hun wereldbeeld aan armoedebestrijding te doen, daarbij vastliepen, water bij de wijn moesten doen en regelmatig moesten herbronnen.

De Maatschappij was namelijk niet opgericht om armen te ondersteunen, maar om te voorkomen dat mensen tot armoede zouden vervallen. 'Wie naar Weldadigheid gaat, rangschikt zich niet onder de armen', stelde de organisatie dan ook in 1917 tijdens haar eerste eeuwfeest. Men richtte zich dus op kleine ambachtslieden en vakarbeiders. Door hen een steuntje in de rug te geven, wilde men hen helpen moeilijke periodes te overbruggen. Dit betekende dat steun doelgericht en tijdelijk moest zijn. Dat was de bedoeling, maar in de praktijk was armoede in Leiden in de negentiende en vroege twintigste eeuw zo structureel en wijdverbreid dat het moeilijk was aan deze principes vast te houden. Vooral ook omdat de Maatschappij werkte met vrijwilligers, die de ondersteunden moesten controleren maar dikwijls een persoonlijke band kregen met de families. De Maatschappij kende dan ook meerdere periodes waarin overbruggingssteun feitelijk plaats maakte voor structurele hulp. Wanneer de slinger echter weer naar de andere kant doorsloeg, en de principes weer werden opgepoetst, kon men plots hardvochtig zijn, zoals in 1901, toen men in korte tijd de helft van de ondersteunde huishoudens, 300 gezinnen, duidelijk maakte dat zij beter bij de 'gewone bedeling' konden aankloppen (p. 62).

Smit laat mooi zien hoe de Maatschappij voortdurend worstelde met de spanning tussen principe en praktijk. Na een inleiding waarin hij ingaat op de geschiedenis van (het denken over) armoede in Nederland en Leiden, bespreekt hij de geschiedenis van de Maatschappij in vier perioden (1818-1854, 1864-1900, 1900-1965, 1965-heden), waarbij hij telkens ingaat op de sociale situatie en welvaartsverdeling in de stad, de hoofdfiguren en initiatieven van de Maatschappij en haar effecten. De geschiedenis van de Maatschappij wordt aldus stevig ingebed in de geschiedenis van de stad en vervolgens in die van het land – en vooral in die van de langzaam opkomende verzorgingsstaat.

Smit toont dat de Maatschappij in haar eerste jaren, die gekenmerkt werden door de lange depressie van de vroege jaren negentig, feitelijk niets aankon met haar idealen en eigenlijk niet meer kon doen dan het leveren van materiële en financiële steun aan haar doelgroep. De bloei van deze Maatschappij, die armoede moest bestrijden, plaatst Smit in de tweede helft van die eeuw, toen de economie juist aantrok. Haar Afdeling Arbeid leverde werk aan honderden 'kleermakers, naaisters en breisters', omdat de Maatschappij een grote order had binnengesleept voor het leveren van uniformen voor het koloniale leger. De Hulpbank, een tweede succesvol initiatief, leverde kleine kredieten aan honderden kleine zelfstandigen, vakarbeiders en middenstanders. Smit zegt het niet met zoveel woorden, maar het liberale idee van armoedebestrijding werkte ironisch genoeg het beste tijdens periodes van economische voorspoed.

De opkomst van de verzorgingsstaat in de twintigste eeuw stelde de Maatschappij voor problemen. De oude garde had daar grote moeite mee en probeerde zo lang mogelijk op de oude voet door te gaan. Men wilde aanvankelijk niet samenwerken met de gemeente of andere stedelijke weldadigheidsorganisaties. Het Leidsche Steuncomité, dat in 1914 was opgericht ter ondersteuning van families die getroffen waren door de gevolgen van de oorlog, wilde men alleen helpen op voorwaarde dat het zich zou beperken tot het helpen van mensen van 'goed zedelijk gedrag' (p. 67). Maar de opkomst van de welvaartsstaat zette door en plaatste de Maatschappij feitelijk buitenspel. De organisatie versukkelde en in de jaren tachtig van de twintigste eeuw was er volgens Smit sprake van 'de onbekende Leidse Maatschappij van Weldadigheid'.

Een nieuw elan en een nieuwe taakopvatting vond de organisatie in de jaren negentig en erna, doordat de verzorgingsstaat kleiner en restrictiever werd en steeds meer mensen tussen wal en schip belandden. Juist daar ziet een hernieuwde Maatschappij haar rol. Via de Stichting Urgente Noden levert de Maatschappij directe steun aan Leidenaren die nergens anders terecht kunnen. En via projecten ondersteunt de organisatie ex-gedetineerden bij hun terugkeer in de samenleving, uitgeprocedeerde vluchtelingen die medische hulp nodig hebben, de voedselbank, het straatpastoraat en de Weekendklas.

Met dat laatste hoofdstuk is ook de vraag beantwoord waarom de stichting nog steeds bestaat. Ze heeft haar liberale veren afgeschud en is in plaats daarvan een betrokken en actieve organisatie geworden die mensen daar ondersteunt waar de overheid het laat afweten. Smits

boek beschrijft haar ontwikkeling en geeft daarbij tevens een beeld van de stad en van de geschiedenis van armoede en armoedebestrijding.

Bart van der Steen, Universiteit Leiden

Jochem Kroes, *Het dorp van Neeltje Pater. De kooplieden- en regentenfamilies van Broek in Waterland in de achttiende eeuw* ('s Gravenhage: Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, 2022). 485 p. ISBN 9789082527933.

DOI: 10.52024/tseg.12300

Jochem Kroes zet met het voorliggend boek zijn studie van de achttiende-eeuwse elite van kleine Noord-Hollandse plaatsen en regio's voort. Na zijn artikel over de bestuurlijke elite van Schagen (2017) en zijn monografie over de elite van Texel (2019) brengt hij nu de kooplieden- en regentenfamilies van Broek in Waterland voor het voetlicht. Op de eerste bladzijde van de hoofdtekst wijst hij er in de kortste termen op hoezeer de drie genoemde plaatsen van elkaar verschilden. Schagen was een regionaal marktcentrum ten behoeve van de landbouw en Texel, met zijn rede, werd beheerst door de zeescheepvaart. Broek in Waterland, daarentegen, werd gedomineerd door internationale kooplieden en renteniers. Dat is opmerkelijk, want intuïtief associeer je internationale kooplui met de grotere steden. Je zou willen weten hoe het kan worden verklaard dat zij zo prominent aanwezig waren in een dorp als Broek. Was het de nabijheid van Amsterdam? En waren er dan meer van dat soort dorpen rond die grote stad? Maar voor dergelijke vragen heeft Kroes geen aandacht. Hij richt zich op de genealogie van de voornamelijk Broeker families en op hun economische en bestuurlijke activiteiten, hun levensstijl en cultuur, inclusief hun ruime woningen, hun interieurs, tuinen en kleding, alsmede hun nalatenschappen. Hij zoekt daarbij opnieuw niet naar verklaringen, maar beperkt zich tot gedetailleerde beschrijvende analyses. Zo ontstaat een portret van een dicht tegen de Amsterdamse metropool aanleunende gemeenschap van vooraanstaande plattelandsbewoners, dat weliswaar levendig is, maar perspectief ontbeert.

Broek in Waterland was in de eerste helft van de achttiende eeuw een, zoals Kroes het noemt, koopmansdorp. Kroes is niet heel precies, maar hij geeft wel een indruk van de beroepsstructuur van het dorp. De